

Starozavjetni profilaktički propisi hebrejske veterinarske i humane medicine

Saša Zavrtnik* i Damir Žubčić

Uvod

Smatra se da je početak civilizacije kada su ljudi počeli obrađivati zemlju, sijući ili sadeći biljke kako bi ih uzgajali i dobili određeni plod, prinos te kad su pripitomili prvu životinju, bilo za pomoć u lovu i druženje, za rad na zemlji ili za uzgoj (Vučevac Bajt, 1993.). Tako početkom civilizacije i čovjekovim suživotom sa životinjama započinje i razvoj humane pa potom i veterinarske medicine. Ono što je čovjek iskustveno spoznao da njemu samome pomaže kod boli i ozljeda, mogao je primijeniti kad bi želio pomoći životinjama. Suživotom sa životinjama čovjek je zamijetio i povezanost bolesti u životinja i ljudi, odnosno upoznao je da se neke bolesti mogu sa životinja prenijeti na ljude - zoonoze, dok se druge mogu s ljudi prenijeti na životinje - antropozoonoze (Vučevac Bajt i Džaja, 2005.).

Ovim su radom pobliže razmatrani zdravstveni propisi koji se odnose na područje veterinarske i humane medicine u starih Hebreja. Obradjeni su starozavjetni profilaktički propisi hebrejske veterinarske i humane medicine sa ciljem da se određeni materijali, koji govore o tom aspektu njihove povijesti, skupe na jedno mjesto i prikaže posebnost

zapisa, posebice biblijskog, o naprednosti principa po kojima su živjeli Hebreji. Time su bili zaštićeni od mnogih bolesti što nam uistinu može ukazati na jedinstvenu dimenziju prisutnu u njihovom vremenu i kulturi. Hebrejski, odnosno izraelski narod, koji spada u skupinu Semita, potječe od jednog od Noinih sinova Šema, odnosno Sema, i bio je već u 13. stoljeću prije Krista prisutan na području današnje Palestine, a vrlo vjerojatno i ranije (Alexander i Alexander, 1989.).

Na svojim počecima Hebreji su živjeli organizirani kao plemena nomadskih pastira što nam i sam naziv „Hebreji“ govori označavajući strance, one koji dolaze s druge strane rijeke Eufrata, nomade (Karasszon, 1988.). Boravili su u šatorima izrađenim od kozje kože ili od tkanja kozje dlake te su sa svojim stadi- ma selili prema ispaši i vodi. Kao nomadi, nisu imali mjesto stalnog boravka. Bili su svakodnevno i blisko vezani uz svoja stada ovaca i koza, bilo zbog hrane ili sirovina životinjskog podrijetla potrebnih za raznorazne proizvode. Vjerojatno najvažnije i najčešće zanimanje bilo im je pastir, no bilo je i bavljenja pčelama, ko- žarstvom, ratarstvom, drvodjelstvom. Iz toga je vidljiv svakodnevni suživot He-

Saša ZAVRTNIK*, dr. med. vet., Geotehnički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, (dopisni autor, e-mail: zavrtnik@gfv.hr), Hrvatska; dr. sc. Damir ŽUBČIĆ, dr. med. vet., redoviti profesor, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska

breja i živoga svijeta koji ih je okruživao, posebno životinja, a to će biti važno kod razmatranja profilaktičkih higijenskih pravila i zakona u njihovome društvu, u ljudskoj zajednici, ali i pri kontaktu sa životinjama.

Posebno će biti obrađeni neki od zakona iz Levitskog zakonika - treće knjige Mojsijeveg Petoknjižja. Mojsijevo Petoknjižje uključuje prvih pet knjiga Staroga zavjeta, odnosno Biblije, a to su: Knjiga Postanka, Knjiga Izlaska, Levitski zakonik, Knjiga Brojeva i Ponovljeni zakon (Kaštelan i Duda, 1999.). Kod Hebreja ove su knjige poznate kao Tora, što u prijevodu znači Zakon. Taj je Zakon bio upućen ljudima da im bude Božji propis, uputa, naputak, pouka (Tenney, 1977.) što znači da nije bio zakon u doslovnom smislu nama danas poznatih zakonskih akata, nego više poput smjerokaza kako i zašto nešto učiniti ili ne činiti, odnosno kako živjeti. O držanju i provođenju zakona brinuli su svećenici (Alexander i Alexander, 1989.) i bili su posrednici između Boga i hebrejskog naroda, ali su imali i ulogu liječnika (Hughes i Travis, 1985.).

Medicina, koja se u sebi dijeli na profilaktičku i kurativnu, kod Hebreja je više bila usmjerena na sprječavanje širenja bolesti (Stanojević, 1962.), ne toliko na njihovo liječenje, odnosno bila je preventivnog tipa. Zakoni općenito, kao i oni s medicinskim aspektom, nisu bili sami sebi svrha (Hughes i Travis, 1985.), već su imali dublji, profilaktički smisao kroz higijenu, izolaciju, odnosno karantenu čiji je najstariji oblik, otkriven upravo kod Hebreja. Ukoliko bi se Hebreji držali Božjih zakona, od kojih će neki biti pobliže razmatrani, bili bi blagoslovljeni, odnosno zaštićeni od pojedinih bolesti i ljudi bi bili duhovno i tjelesno zdravi.

Starozavjetni biblijski zapis

U razmatranjima koja slijede sve izneseno temelji se na biblijskom zapisu

iz Staroga zavjeta, točnije Petoknjižja. Biblijskim tekstovima pristupa se doslovnom analizom teksta kao povijesnog zapisa. Uz biblijske citate ovdje će biti spomenuti i određeni komparativni podatci iz drugih izvora. Svrha toga je usporediti biblijske principe s onima koji to nisu kako bi se uvidjela i utvrdila njihova posebnost, odnosno posebnost Starozavjetnog zapisa. U skladu s time istaknuta je posebnost i jedinstvenost života hebrejskog naroda u odnosu na različite prakse susjednih naroda onoga vremena.

Životvorna tekućina

Krv je kao sastavni i funkcionalni dio čovjeka kroz čitavu povijest, u različitim narodima i kulturama, bila predmet štovanja i simbol života, životne snage, zdravlja i bolesti (Glesinger, 1954.). Iako je tek u 17. stoljeću William Harvey otkrio optok krvi, a krvna su tjelešca otkrivena još kasnije, nakon što je Antony van Leeuwenhoek otkrio mikroskop i kada su otkrivene određene metode bojenja, vidjet ćemo da je u starih Hebreja, u biblijskom zapisu, jednostavnim izrazom, upućeno na osnovne životvorne funkcije krvi.

„Ta krv je život.“ Tako stoji zapisano u Ponovljenom zakonu 12:23. Kratka izjava o važnosti krvi kao tekućine života u kojoj se zapravo nalazi sama bit fizičkog života. *„Jer je život živoga bića u krvi.“* – Levitski zakonik 17:11. Opisana je simbolika krvi kao životno važne tjelesne tekućine, kako za čovjeka tako i za životinje, za svako biće koje ju posjeduje. Tu se govori o životu i u njegovom materijalnom smislu gdje *krv ima ulogu održavanja dinamičke ravnotežu biokemijskih procesa u organizmu.*

„Jer život svakoga živog bića jest njegova krv.“ – Levitski zakonik 17:14. Životinje, kao i čovjek, imaju određeni volumen krvi koji im omogućuje normalno funkcioniranje, održavanje fizioloških vrijednosti i opće ravnoteže organizma. Krv kroz krvožilni sustav dolazi do

svakog dijela organizma i sve druge organske sustave povezuje u funkcionalnu cjelinu. Danas su nam poznate i gotovo do najsitnijih detalja opisane pojedine uloge krvi u organizmu: povezuje sve dijelove organizma u cjelinu, donosi hranjive tvari do stanica, odnosno tkiva, donosi štetne tvari iz stanica i tkiva, donosi kisik do stanica, odnosi ugljični dioksid iz stanica, raznosi energiju – nastalu toplinu do svih dijelova organizma, raznosi hormone nastale u određenim žlijezdama, ima zaštitnu ulogu – putem leukocita i protutijela brani organizam od različitih štetnih agensa bilo kemijskog ili biološkog podrijetla, trombociti i drugi faktori zgrušavanja krvi štite ozlijeđeni organizam od iskrvarenja (Kozarić, 1997.). I upravo te sve funkcije, međusobno povezane, pokazuju neophodnost krvi za život jedinke, a sve to možemo sagledati sažeto u ovim navedenim, jasnim i jezgrovito opisanim hebrejskim frazama. S obzirom na doba i kulturu u kojima su nastale, vidimo da je to najprikladniji način da se sve te spoznaje o krvi, a do kojih je danas došla znanost, jednostavno sročene predoče čovjeku onoga vremena, kako bi ih on mogao prihvatiti i imati pravilan stav prema krvi.

U kulturi Hebreja bilo je zabranjeno konzumirati krv. „Ništa s krvlju nemojte jesti!“ – Levitski zakonik 19:26. „Ne smijete uživati krvi ni od ptica ni od stoke, ni u kojem svome prebivalištu.“ – Levitski zakonik 7:26. „Samo, pazi da ne jedeš krvi!“ – Ponovljeni zakon 12:23 (vidi i Postanak 9:4, Levitski zakonik 3:17; 17:10,12,14). Ta je zabrana, kao i sve druge, imala dublji smisao i značenje. Naime, narodi koji su okruživali Hebreje i s kojima su oni dolazili u kontakt, štovali su svoja božanstava, idole tako da su pili i jeli krv vjerujući da će dobiti određenu životnu snagu, moć životinje ili čak čovjeka čiju bi krv blagovali. Tako su primjerice hrvači kod starih Kineza pili krv i jeli jetru tigra, dok su vojnici trgali i grizli jetru umirućeg neprijatelja kako

bi stekli hrabrost (Škrobonja i sur., 2003.). Jetru su u Mezopotamiji zbog velike količine krvi smatrali središtem duše i života (Thorwald, 1991.). Ne samo da je ova zabrana Hebrejima bila postavljena zbog ispraznosti takvoga štovanja, već i zbog simbolike krvi koju smo opisali, a ta je da krv predstavlja nečiji život, stoga je Bogu Hebreja i njima samima sveta, kao što je i svaki pojedini život svet. S njime raspolaže Bog, a ne čovjek. Važna i nezaobilazna uloga ovakve zapovijedi konzumiranja krvi je zasigurno i ta da je time spriječen prijenos određenog broja bolesti, bilo parazitarne, bakterijske, odnosno virusne, koje bi životinja mogla nositi. Tako da tu opet dolazi do izražaja ona preventivna svrha ovakvih i sličnih zapovijedi u Petoknjžju na koje su Hebreji bili pozvani da ih poštuju.

„Tko god, Izraelac ili stranac koji među vama boravi, uhvati u lovu kakvu zvijer ili pticu što se može jesti, neka joj prolije krv i zatrpa zemljom.“ – Levitski zakonik 17:13. Ovdje osim što vidimo da su Izraelci i lovili životinje za hranu te da su imali propis koje smiju, a koje ne smiju jesti, uočavamo zanimljiv postupak s krvi životinje koju bi ulovili i usmrtili. Prvo je krv trebalo prolići, što znači iskrvariti životinju. To su činili i okolni narodi, ali s drugačijim motivom. Oni bi nakon lova proljevali ili blagovali krv u čast bogova u znak zahvalnosti. Osim što je to u hebrejskom narodu bilo zabranjeno, to je potvrđeno i time što se krv prekrivala zemljom. Bila je sveta Bogu i Hebrejima tako da je nisu proljevali kao drugi narodi, a to što su iskrvarili životinju nadovezuje se na zapovijed da ne smiju blagovati krv pa tako ni u mesu.

Sljedeće i vrlo važno što ovdje vidimo jest opet profilaktična mjera sprječavanja širenja zaraza putem krvi životinje koja je možda mogla biti nositelj bolesti. Krv se zatrpalo zemljom i zakopalo pa nije bila izložena drugim životinjama koje bi se mogle njome hraniti, zarazile i nastavile širiti bolest.

Budući da Hebreji žive u dosta toplom podneblju, zapovijed da životinju nakon klanja ili lova treba iskrvariti, odnosno, da meso ne smije sadržavati krvi kako bi se moglo konzumirati, objašnjava činjenica kako je krv izuzetno dobra podloga za rast i razvoj mnogih mikroorganizama (Simmons, 2008.) pa bi samim time i meso, koje bi ju zadržavalo, bilo podložnije kvarenju.

Jasno vidimo da su zakoni i zabrane bili sročeni vrlo jednostavno i svrhovito, ne samo s religioznim motivom već i s dubljom znanstvenom, medicinskom i životnom istinom, praktičnom za zdravu svakodnevicu Hebreja.

Propisi o hrani i higijeni

„Reče Jahve Mojsiju: Ovako kaže Izraelcima: Ne jedite loja ni volujskoga, ni ovčjega, ni kozjega. Loj sa životinje koja uginu, ili koju divlje zvijeri razderu, može se upotrijebiti za bilo što, ali ga ne smijete jesti.“ – Levitski zakonik 7:22-24 (vidi i Levitski zakonik 3:17). Opravdana je zabrana jedenja loja koji je visokokaloričan i mogao bi prouzročiti nepotrebne poremećaje u toploj palestinskoj klimi, a vezane uz pretilost. Konzumiranjem loja raste i koncentracija kolesterola u krvi, što kao posljedicu može imati probleme s krvožilnim sustavom, odnosno prouzročiti arteriosklerozu (McMillen, 1974.). Ovako, zabranom jedenja životinjskih masnoća, izbjegavaju moguću komplikaciju.

„A što još mesa od žrtve preteče, neka se treći dan na vatri spali. Ako bi tko jeo meso žrtve pričesnice i treći dan, žrtva neće biti primljena niti će onome koji je prinosi biti uračunata. To je meso kvarno, i onaj koji od toga jede, neka i posljedice krivnje snosi!“ – Levitski zakonik 7:17-18 (vidi i Levitski zakonik 19:5-8). Jedan praktičan vid profilakse trovanja hranom. Meso koje bi stajalo tri dana, do prekosutra, bilo bi pokvareno, budući da Hebreji nisu imali hladno mjesto na kojem bi ga čuvali. Takva bjelančevinasta podloga bi uz visoke temperature bila izvrsno mjesto

za razvoj mnogih mikroorganizama koji bi, u najboljem slučaju, prouzročili povraćanje, proljev i slabost, no vjerojatno i teže oblike trovanja. Ovim je propisom to spriječeno.

„Tko bi god, Izraelac ili stranac, jeo što je uginulo, ili što su zvijeri rastrgale, neka opere svoju odjeću, u vodi se okupa i ostane nečistim do večeri. Tada će postati čist. Ali ako je ne opere i ne okupa svoga tijela, neka snosi posljedice svoje krivnje.“ – Levitski zakonik 17:15-16, *„ili ako tko dirne kakav nečist predmet, strv nečiste zvijeri, strv nečista živinčeta ili strv nečista puzavca – i u neznanju postane nečist i odgovoran; ili kad se tko dotakne nečistoće čovječje, bilo to što mu drago od čega se nečistim postaje, i toga ne bude svjestan, kad dozna, biva odgovoran“* – Levitski zakonik 5:2-3 (vidi i Levitski zakonik 7:21, 11:39-40, 13:6; Brojevi 19:11,16,19,22). To je bilo upozorenje ljudima da su nečisti predmeti i strvine, lešine, kontaminirani te predstavljaju leglo mikroorganizama, odnosno, mogući izvor zaraza. Ako bi tko i došao u doticaj s nečime takvim, upućuje ga se na pranje, ne samo tijela već i svoje odjeće, kako bi isprao uzročnike bolesti sa sebe i svog odijela te se tako zaštitio od bolesti. U protivnom, osoba će snositi posljedice vlastitog nemara i neodgovornosti.

„Te su životinje od svih što gmižu za vas nečiste. Tko ih se mrtvih dotakne, neka je nečist do večeri. A na što koja od njih mrtva padne, neka je onečišćeno: bio to kakav drveni predmet ili odjeća, ili koža ili vreća. Svaki takav predmet koji se upotrebljava neka se zamoči u vodu i ostane nečist do večeri. Onda će postati čist. Upadne li što od njih u kakvu zemljanu posudu, razbijte je; sve je u njoj onečišćeno. A bilo kakva hrana što se jede, ako na nju kapne voda iz te posude, bit će onečišćena. Svaka tekućina što se pije u svakoj takvoj posudi, neka se smatra nečistom.“ – Levitski zakonik 11:31-34. Brojevi 19:15 govore: *„Svaka otvorena posuda koja ne bude zatvorena poklopcem, neka je nečista.“* Ove se upute

i zapovijedi vežu uz one prethodne, o kontaminiranim predmetima i lešinama. Tu se upozorava da je sve što dođe u kontakt s lešinom onečišćeno i kao takvo opasno po zdravlje. Drvene predmete i tkanine te kožu treba namakati u vodi. Posude od zemlje, odnosno gline, koje su jednom kontaminirane, nemoguće je očistiti pa se trebaju razbiti. Ukazuje se i na širenje onečišćenja, a time i bolesti, putem vode iz nečiste posude na hranu, jer je i sama ta voda onečišćena. Zapisano je prije nekoliko tisućljeća, da se nečist, mikroorganizmi nalaze u zraku pa posude trebaju biti zatvorene kako se ne bi kontaminirao njihov sadržaj. To je Louis Pasteur dokazao tek u 19. stoljeću svojim pokusima s vinom i uzročnicima kvarenja (Zavrtnik, 2012.).

Visoki osjećaj za higijenu vidimo i u Ponovljenom zakonu 23:13-14: „*Imaj izvan tabora mjesto gdje ćeš ići napolje. Sa svojom opremom nosi i lopaticu: njome ćeš, kad ideš napolje, iskopati rupu i poslije zatrpati svoju nečist.*“ Znajući da je još u srednjem vijeku ljudima u gradovima bilo normalno svoju „nečist“ odlagati bilo gdje pa i kroz prozor, pred vrata na ulicu, koju se veći dio godine nije ni moglo prijeći bez drvenih cokula (Petrić i Ravančić, 2004.), uvidamo izuzetnost i naprednost u općoj higijeni kod Hebreja. U njihovoj kulturi, prije više od 1000 godina prije Krista, nalazimo ovakav divan profilaktički propis gdje je vojska imala posebno mjesto izvan tabora na kojem bi obavljali svoju nuždu i gdje bi išli prilikom problema s proljevom. Tu se ide i korak dalje. Za feces je trebalo iskopati rupu i zatrpati ga. Ima li bolji način sprječavanja širenja zaraza koje se mogu prenositi probavnim sustavom? (McMillen, 1974.).

Profilaksa i karantena

Ranije je bilo navedeno da je najstariji oblik karantene ustanovljen upravo kod starih Hebreja (Hughes i Travis, 1985., Alexander i Alexander, 1989.). Evo redaka, nastalih prije 3500 godina, koji to

potvrđuju: „*Ali ako se pokaže da bjelkasta pjega na koži njegova tijela nije dublja nego i koža, a dlaka na njoj nije pobijeljela, neka onda svećenik bolesnika osami sedam dana. Neka ga sedmoga dana opet svećenik pregleda. Ako ustanovi svojim očima da zaraza još postoji, ali da se po koži dalje ne širi, neka ga osami još sedam dana.*“

– Levitski zakonik 13:4-5. Jednostavno i jasno, kad se uočila promjena na koži koja bi mogla biti guba, osobu se osamilo, stavilo u karantenu na tjedan dana pa bi ju se opet pregledalo. Tu vidimo svećenika u ulozi liječnika. Nakon tog perioda, ako još postoji promijenjeno područje, čovjeka bi se na još sedam dana stavilo u izolaciju, kako za svaki slučaj ne bi širio opaku bolest, gubu. „*Onaj koji se bude ogubao, neka nosi rasparanu odjeću; kosa neka mu je raščupana; gornju usnu neka prekrije i viče: >>Nečist! Nečist!<< Sve dok na njemu bude bolest, neka nečistim ostane, i jer je nečist, neka stanuje nasamo: neka mu je stan izvan tabora.*“ – Levitski zakonik 13:45-46. Pojedinaac je imao odgovornost pred Bogom i blišnjima pa je stoga morao upozoravati svojom pojavom, ali i javnim obznanjivanjem, na bolest, gubu koju bi imao. Takva osoba je živjela izvan tabora, nasamo. Tu je prikazan visok stupanj etičnosti – osjetljivosti i milosrđa prema čitavoj zajednici u kojoj se živi, uz brigu za samoga pojedinca. Drugi narodi i kulture nisu još stoljećima dostigli ovu razinu svijesti.

Uz sve opisano, važni su i redci u Levitskom zakoniku 14:8-9, u kojima stoji: „*Onaj koji se čisti neka opere svoju odjeću, obrije sve svoje dlake i u vodi se okupa. Tako neka je čist. Poslije toga neka uđe u tabor, ali sedam dana neka stanuje izvan svoa šatora. Sedmi dan neka obrije sve svoje dlake: kosu, bradu i obove; neka obrije sve ostale svoje dlake. Pošto u vodi opere svoju odjeću i okupa se, neka je čist.*“ Potvrda već spomenute karantene, uz dodatak da onaj, koji se očičuje od bolesti, mora obrijati sve dlake, jer bi na njima mogao biti uzročnik bolesti. Mora se i okupati. Ali za svaki slučaj, neka

osoba još tjedan dana ne ide u svoj šator, već neka se nakon tih sedam dana opet sav obrije, okupa te opere svoju odjeću, kako bi se potpuno oslobodio uzročnika bolesti. Tako je vjerojatnost za prijenos bolesti ili pojavu rezidua svedena na minimum. Izuzetan niz postupaka u svrhu preventive bolesti.

Samo postojanje ovakvih zapovijedi, pravila i uputa u starozavjetnom vremenu više je nego posebno i zadivljujuće, jer ni jedan drugi narod toga vremena, a ni mnogo kasnije, nije imao ovako razvijen sustav higijenskih propisa i profilakse bolesti. Hebrejski je narod tu jedinstven. Nije bilo niti jedne druge kulture onoga vremena, ni prije ni kasnije, od kojih bi oni mogli preuzeti takve napredne principe. Uspješno su ih primjenjivali kroz stoljeća i to je zasigurno jedan od razloga zašto je taj relativno maleni narod, okružen mnogo većim i jačim silama, mogao opstati i odupirati se nevoljama koje su ih snalazile u vlastitoj zemlji, kao i u ropstvu u tuđini.

U svezi s time, a iz prikaza hebrejskog suživota sa životinjama, slobodno zaključujemo da su iste zdravstvene principe mogli primjenjivati i kod profilakse te pojave bolesti u njihovim stadima. Na životinjsku populaciju opisana su pravila karantene, izdvajanja sumnjivih i oboljelih grla, jednostavno primjenljiva. Postoje i dokazi da su bolesne životinje ubijane te zakapane. I danas su, u modernoj humanoj i veterinarskoj medicini, ova pravila i postupci nezamjenjivi kao profilaktična mjera sprječavanja pojave bolesti, ali i pri zaustavljanju širenja zaraza.

Mjedena zmija – simbol ozdravljenja

Danas se simbolom medicine smatra zmija ovijena oko štapa, motke, žezla ili stupa. To je svakodnevno vidljivo na, primjerice, ljekarnama. Taj simbol nije samo prisutan u današnjoj kulturi, već postoji i u različitim kulturama drevnih naroda, točnije, iz njih i potječe.

U Mezopotamiji, odnosno u babilonskoj medicini i veterini, koja je bila

pod utjecajem religije, zaštitnik medicine – bog Ninavu i njegov sin Ningišzida, imali su kao simbol zmiju ovijenu oko žezla (Thorwald, 1991., Vučevac Bajt, 1993.).

U starih Grka, u 12. stoljeću prije Krista, glavni bog medicine bio je Asklepije, Apolonov sin, koji je imao dvije kćeri - Higijeju i Panakeju. Higijena je odgovarala za profilaksu bolesti, odnosno za sprječavanje bolesti, a Panakeja za kurativnu medicinu, to jest za liječenje bolesti. Njegov simbol je također bila zmija ovijena oko štapa, preuzeta iz babilonske kulture.

Tekst iz hebrejskog Zakona, iz četvrte knjige Biblije, Knjige Brojeva, u 21. poglavlju, 4. do 9. redak, a koji je vjerojatno nastao u 15. stoljeću prije Krista, glasi: „*Od brda Hora zapute se prema Crvenom moru da zaobiđu zemlju edomsku. Narod putem postane nestrpljiv. I počne govoriti i protiv Boga i protiv Mojsija: >>Zašto nas izvedoste iz Egipta da pomremo u ovoj pustinji? Nema kruha, nema vode, a to bijedno jelo već se ogadilo dušama našim.<< Onda Jahve pošalje na narod ljute zmije; ujedale ih one, tako te pomrije mnogo naroda u Izraelu. Dođe narod k Mojsiju pa reče: >>Sagriješili smo kad smo govorili protiv Jahve i protiv tebe. Pomoli se Jahvi da ukloni zmije od nas!<< Mojsije se pomoli za narod, i Jahve reče Mojsiju: >>Napravi otrovnicu i stavi je na stup: tko god bude ujedan, ostat će na životu ako je pogleda.<< Mojsije napravi zmiju od mjedi i postavi je na stup. Kad bi koga ujela ljutica, pogledao bi u mjedenu zmiju i ozdravio.“*

Ovaj odlomak iz Knjige Brojeva govori o događaju iz povijesti hebrejskog naroda koji je nakon izlaska iz egipatskog ropstva išao obilaznim putem, kroz pustinju, do svoje obećane – kanaanske zemlje. Hebrejski je narod postao nestrpljiv u pustinji, na dvostruko dužem i težem putu pa je govorio protiv Boga i svojih vođa. I prema ovom zapisu, kao rezultat njihova grijeha neposlušnosti Bogu i njegovom obećanju te odbacivanjem njegova

vodstva, napale su ih ljute zmije - *ljutice*, odnosno otrovnice (MacKintosh, 1987., MacArthur, 1997.). U nekim prijevodima ovoga teksta s hebrejskog stoji „vatrene“ zmije, što moguće upućuje na djelovanje njihova otrova u organizmu. Nije čudno da su ih napale zmije, moguće *šarke*, jer njih u pustinji ionako ima, a cjelokupna je situacija dovela narod do spoznaje grijeha i molitve za oprost. Mojsije, vođa naroda, po Božjoj je uputi napravio zmiju od mjedi, ili prema drugim prijevodima Biblije, od bronce ili željeza te ju je postavio na stup – da bi svaki ugrizeni, koji bi ju pogledao s vjerom, ozdravio te ostao na životu. Za kršćane ovaj tekst predstavlja prasluku Isusa, koji je bio podignut, razapet na križ za grijeh svih ljudi, da svaki koji vjeruje u njega ne umre, već da ima vječni život – Evanđelje po Ivanu 3:14-16.

Za medicinu je ovdje važno istaknuti *motiv zmije* napravljene od metala i stavljene na stup, ili prema drugim prijevodima ovog hebrejskog teksta, na motku, koja je po Božjoj zapovijedi bila jedino sredstvo i *simbol ozdravljenja* svakoga pojedinca od zmijskog otrova, njegovim vlastitim pogledom vjere (MacKintosh, 1987.), što je izraz i čin volje (MacArthur, 1997.). Pastiri su štapovima, palicama ubijali zmije, koje su prijetnja stada, tako da je zmija na motki, štapu, zapravo simbol pobjede nad samom zmijom i njezinim otrovom u tjelesnom, ali i duhovnom obliku (Slika 1).

Slika koju smo vidjeli i u drugim kulturama drevnih naroda, a sačuvana je i dan danas, nalazi se, kako je prikazano, i u povijesti hebrejskog naroda, iako u drugačijem kontekstu, ipak s istom porukom ozdravljenja.

Zaključak

Cilj razmatranja navedenih starozavjetnih zakona o zdravlju u starih Hebreja bio je doslovno i što vjernije prikazati biblijski zapis koji se odnosi na područje veterinarske i humane medicine

Slika 1. Mjedena zmija, Mojsije i hebrejski narod, Gustave Doré

s izrazitim naglaskom na profilaksi bolesti. Iznaseni zakoni su iz Mojsijevog Petoknjižja, odnosno Tore – hebrejskog Zakona, posebice iz treće knjige, knjige Levitskog zakonika. Zakoni su bili preventivnog tipa, odnosno svrha im je bila sprječavanje određenih bolesti. Razmatrani su tekstovi koji daju primjer zaštite od bolesti i njezina širenja, bilo krvlju, hranom, održavanjem higijene te primjerom izolacije predstavljajući temelj karanteni kod starih Hebreja, a to je prvi te ujedno i najstariji njen poznati oblik (Hughes i Travis, 1985., Alexander i Alexander, 1989.). Svećenici su bili ti koji su imali ulogu proučavanja, poučavanja i održavanja Zakona, a budući da su neki od tih zakona zdravstvene prirode svećenici su imali i ulogu liječnika.

Kroz razmatrano je očito kako u kulturi i vjeri Hebreja nije bilo nikakve magije ni čarobnjaštva, niti je bilo kakav takav utjecaj iz okolnih naroda trajno prešao u njihovu kulturu. Babilonci, Egipćani, Kanaanci – svi su svoje sudbine, svoje boli i tegobe, imali u rukama desetaka pa i stotina nerazumnih

i neshvatljivih bogova i demona, koji su ih bezrazložno kažnjavali prema vlastitim planovima i prohtjevima (Magner 1992., Grmek i Budak, 1996., Škrobonja i sur., 2003.). Ti su ih narodi pokušavali mnogim formama magije, religioznosti, vraćanja i čaranja kontrolirati, udovoljiti, no nikada ih nisu mogli razumjeti ili znati što oni smjeraju. Nasuprot njima, iako su bili u stalnom međusobnom kontaktu, Hebreji su imali samo jednoga Boga, savršenoga i svetoga, za čiji su plan znali i čija im je volja bila objavljena te čijih su se zakona držali. Iz toga je proizašao zdrav međuljudski odnos, kako na duhovnom području tako i u fizičkom obliku te suosjećajan, savjestan i odgovoran odnos prema bližnjima i životinjama s kojima su bili u kohabitaciji. U životu Hebreja postojali su visoki etički principi prema zajednici u cjelini kao i prema pojedincu, prema oboljelima, starima, siromašnima, životinjama, a oni su nasljedovani u židovstvu nakon Krista, kao i u kršćanstvu. Milosrđe, Božje i ono od strane bližnjih, okosnica je života i vjere, a posebno se očituje kroz nevolje i bolesti gdje spomenuti zakoni stupaju na snagu sa ciljem njihove prevencije ili sanacije dotičnog stanja. Obradeni zakoni su nama danas jasniji zbog većeg napretka u medicinskim znanostima. Ono što su Hebreji prakticirali, u zdravstvenom smislu, ne kosi se s današnjim medicinskim spoznajama, dapače, one potvrđuju zakone stare oko 3500 godina. Za razliku od ovih, takozvani lijekovi, koje su koristili, primjerice, Egipćani po Ebersovom papirusu, uključivali su magareće kopito, krv crva, guštera, trulo meso, smrdljivi loj, iscjedak iz svinjskog uha, izmet magarca, psa, mačke, muhe i druge pripravke (McMillen, 1974.), koji su često puno više škodili, nego bi pomogli unesrećenome.

Hebreji su se s druge strane kroz dugo vremensko razdoblje oduprli raznoraznim nevoljama i bolestima, upravo pridržavanjem objavljenih im zakona ne onečišćujući se sa stvarima s kojima su to činili njihovi susjedi. Na taj način upravo

su im zakoni omogućili očuvanje posebnosti i jedinstvenosti na svjetskoj pozornici (Schultz, 1970.) ujedno ih čuvajući od miješanja s religijama okolnih naroda. Tu zapravo jednim dijelom zastajemo, jer je nemoguće u potpunosti objasniti podrijetlo zakona po kojima su Hebreji usmjeravali svoj život. Obzirom da ih nisu imali od koga u tom obliku preuzeti, nejasno je kako su ih mogli sami u tako savršenoj formi izmisliti. To je ona nama nadnaravna dimenzija danih im zakona.

Završit i zapečatit ćemo ovaj rad 32. retkom iz knjige Ponovljenog zakonika, 5. poglavlja, u kojem se upućuje Hebreje, izraelski narod, na držanje danih im zapovijedi, kako bi bili duhovno i fizički blagoslovljeni – zdravi, a on glasi: *„Pazite, dakle, da radite kako vam je Jahve, Bog vaš, naložio! Ne skrećite ni desno ni lijevo. Slijedite potpuno put koji vam je Jahve, Bog vaš, označio, da tako uzmognete živjeti, imati sreću i dug život u zemlji koju ćete zaposjesti.“*

Sažetak

U ovome radu obrađeni su starozavjetni profilaktički propisi hebrejske veterinarske i humane medicine. Hebreji su, ponajprije kao nomadski narod pastira, bili svakodnevno u doticaju sa životinjama i jedan s drugim. Stoga ne čudi činjenica da su u svrhu opstanka i održavanja zdravlja imali propisane upute o prehrani, ulozi krvi, higijeni i postupcima s oboljelima u svrhu zaštite zajednice. Za razmatranja tih zakona korišten je biblijski starozavjetni zapis, поближе Pentateuh – Mojsijevo Petoknjižje, odnosno prvih pet knjiga Biblije, hebrejski Zakon. Tu je najzastupljenija treća Mojsijeva knjiga – Levitski zakonik. Ona predstavlja većinu zakona po kojima su Hebreji usmjeravali svoj život i stoga je njenim propisima posvećena posebna pažnja. Hebrejski svećenici su bili posrednici između Boga i njegovog naroda, kao i svakoga pojedinca pa su imali i ulogu liječnika. Prepoznavali bi određene bolesti i određivali izolaciju osobe, odnosno karantenu te bi ju nakon određenog vremena opet pregledavali. Najstariji oblik karantene pronađen je upravo kod Hebreja. Opisana je

i uloga krvi kao životvorno važne tekućine života. Bila je zabranjena za konzumaciju u čemu se očituje profilaksa zaraznih bolesti. U razmatranom zapisu ističe se visoki stupanj savjesti i odgovornosti prema Bogu i njegovim zakonima, a u skladu s time i prema bližnjima te životinjama. Svaki je zakon imao svoju dublju duhovnu, obrednu komponentu, ali je bio i praktičan, primjenjiv u životu pojedinca.

Ključne riječi: veterinarska i humana medicina, hebrejski Zakon, krv, higijena i karantena, mjedena zmija

Literatura

1. ALEXANDER, D. i P. ALEXANDER (1989): Biblijski priručnik. Duhovna stvarnost, Zagreb.
2. GLESINGER, L. (1954): Medicina kroz vjekove. Zora – državno izdavačko poduzeće Hrvatske, Zagreb.
3. GRMEK, M. D. i A. BUDAK (1996): Uvod u medicinu, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
4. HUGHES, G. i S. TRAVIS (1985): Biblija u vremenu i prostoru. Duhovna stvarnost, Zagreb.
5. KARASSZON, D. (1988): A Concise History of Veterinary Medicine. Akademiai Kiado, Budapest.
6. KAŠTELAN, J. i B. DUDA (1999): Biblija – Stari i Novi zavjet bez deuterokanonskih knjiga. Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
7. KOZARIĆ, Z. (1997): Veterinarska histologija. Naklada Karolina, Zagreb.
8. MacARTHUR, J. (1997): The MacArthur Study Bible, Thomas Nelson Bibles, USA.
9. MacKINTOSH, C. H. (1987): Misli o 4. knjizi Mojsijevoj, Bratski vjesnik, Zagreb.
10. McMILLEN, S. I. (1974): Ni jedna od ovih bolesti. Duhovna stvarnost, Zagreb.
11. MAGNER, L. N. (1992): A History of Medicine. Marcel Dekker, New York, USA.
12. PETRIĆ, H. i G. RAVANČIĆ (2004): Povijesna čitanka – Srednji i rani Novi vijek. Meridijani, Samobor.
13. SCHULTZ, S. J. (1970): The Old Testament Speaks. Harper & Row Publishers, New York, USA.
14. SIMMONS, S. (2008): O košer hrani. Jewish Community of Bosnia and Herzegovina www.benevolencija.eu.org
15. STANOJEVIĆ, V. (1962): Istorija medicine. Medicinska knjiga, Beograd – Zagreb.
16. ŠKROBONJA, A., A. MUZUR i V. ROTSCHILD (2003): Povijest medicine za praktičare. Adamić d.o.o., Rijeka.
17. TENNEY, M. C. (1977): The Zondervan Pictorial Bible Dictionary. Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Michigan, USA.
18. THORWALD, J. (1991): Moć i znanje drevnih liječnika. August Cesarec, Zagreb.
19. VUČEVAC BAJT, V. (1993): Povijest veterinarstva. Sveučilište u Zagrebu, Veterinarski fakultet, Zagreb.
20. VUČEVAC BAJT, V. i P. DŽAJA (2005): Uvod u veterinarstvo – treće preuređeno izdanje, Veterinarski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
21. ZAVRTNIK, S. (2012): U početku bijaše Život. Biblijski institut, Zagreb.

Old Testament prophylaxis regulation of Hebrew veterinary and human medicine

Saša ZAVRTNIK, DVM, Geotechnical Faculty University of Zagreb, Croatia; Damir ŽUBČIĆ, DVM, PhD, Full Professor, Faculty of Veterinary Medicine University of Zagreb, Croatia

This study provides an overview of the Old Testament prophylaxis regulation of Hebrew veterinary and human medicine. Hebrews, primarily as a nomadic nation of shepherds, were closely connected with animals and with one another in their daily life. To protect their livelihood and health, they prescribed instructions on food, the role of blood, hygiene and handling the sick for the protection of community. To examine these laws, the biblical Old Testament record, particularly Pentateuch – the first five books of the Bible, Hebrew Law, was used. The third book of Moses – Leviticus was mostly quoted. It represents most of the laws by which Hebrews directed their life, thus special attention was dedicated to these laws. Hebrew priests were mediators between God and His people, every individual, and so

they also played a role as physicians. They recognized diseases and ordered the isolation, i.e. quarantine, of a person, and would re-examine the person again after a certain time period. The oldest form of quarantine was found among the Hebrews. The role of blood as a vitally important liquid of life was also described. Its consumption was forbidden, which served also to prevent the spread of contagious diseases. In the records analysed, a high degree of awareness and responsibility to God and His laws is emphasized, and accordingly also towards people and animals. Each law had a deeper spiritual, ritual component, but was also practical and applicable in the daily life of the individual.

Key words: *veterinary and human medicine, Hebrew law, blood, hygiene and quarantine, bronze serpent*